

Ἡ σύγχρονη περὶ προσώπου θεολογικῆ θεώρησης καὶ ἡ ἐκκλησιολογία τῆς γλώσσας*

SVILEN TOUTEKOV**

Ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία ἐδῶ καὶ δεκαετίες ἐπιχειρεῖ νὰ ἀρθρώσει μίαν θεολογικὴν περὶ προσώπου προσέγγιση, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ταυτόχρονα ἀποπειροῦνται νὰ διαμορφώσουν μίαν θεώρηση, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ σχετίζεται στενότερα μὲ τὴν γλῶσσα καὶ τὴν ἔκφραση τῆς νεωτερικότητος ἀλλὰ καὶ τῆς μετανεωτερικότητος. Μία ἀπὸ τὶς προσκλήσεις τῆς θεολογικῆς αὐτῆς προσπάθειας εἶναι ἡ γλῶσσα, διαμέσου τῆς ὁποίας ἡ ὀρθόδοξη θεολογία μπορεῖ νὰ διατυπώσῃ τὴν περὶ προσώπου ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας μὲ ἕναν ἀύθεντικὸν τρόπο.

Ἡ μελέτη τοῦ μυστηρίου τοῦ προσώπου θέτει, ἀφενός, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν τῆς θεολογίας τῆς γλώσσας καί, ἀφετέρου, ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ θεολογία τῆς γλώσσας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὸ μυστήριον τοῦ προσώπου μὲ ἀύθεντικὸν τρόπο, τουτέστιν, νὰ ἐκφραζόμεσθα μὲ μίαν γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἐκκλησιαστικὰ κατάλληλη καὶ λειτουργικὴ στὴ φύσιν τῆς. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα θὰ προσπαθῶ νὰ ἰχνηλατήσω τὴν σχέση τῆς περὶ προσώπου θεολογικῆς ἔννοιαι μὲ τὶς δυνατότητες γιὰ μίαν θεολογίαν ἢ καλύτερα γιὰ μίαν ἐκκλησιολογίαν τῆς γλώσσας.

* Εἰσήγησις στὸ Δ΄ Διεθνὲς Συμπόσιον Ὁρθόδοξης Δογματικῆς Θεολογίας, ποὺ ἔλαβε χώρα στὴ Σόφια μεταξὺ 22-25 Σεπτεμβρίου 2013, μὲ θέμα: «Δόγμα καὶ ὀρολογία στὴν Ὁρθόδοξον Παράδοξον σήμερον». Ἡ μετάφρασις θεωρήθη ἀπὸ τὸν Φώτιο Ριμπόλωφ καὶ ἡ ἐπιμέλειά τῆς ἔγινε ἀπὸ τὸν Σταῦρον Γιαγκάζογλου.

** Ὁ Svilen Toutekov εἶναι Καθηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς στὸ Πανεπιστήμιον Τυρνόβου «Ἁγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» τῆς Βουλγαρίας.

1. Ὁ προσανατολισμὸς τῆς συνάφειας στὴ σύγχρονη ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας

α) Ἡ πρόκληση τῆς συνάφειας

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 20ου αἰῶνα ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ἔκανε τεράστια προσπάθεια νὰ οἰκοδομήσει μία θεολογικὴ περὶ προσώπου θεώρηση, ἡ ὁποία ἀρθρώνει μὲ σύγχρονο τρόπο τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία καὶ γνώση γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἀνθρωπολογία αὐτὴ, ὅμως, ἔχει βέβαια ὀλοφάνερο συναφειακὸ προσανατολισμὸ. Ὁ προσανατολισμὸς αὐτὸς ἐμφανίζεται σὲ δύο ἐπίπεδα. Τὸ *πρῶτο* εἶναι ὁ διάλογος μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία σὲ σχέση μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ *δεύτερο* εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοαντανάκλαση γιὰ τὸν ἐξορθολογισμὸ τοῦ προβληματισμοῦ τῆς ἀνθρωπολογίας πρὸς μία προσωποκεντρικὴ προοπτικὴ. Ἔτσι, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία διαμορφώνεται ἀπὸ τὰ «σπαράγματα» τῆς νεωτερικότητος καὶ τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ ιδεώδους τῆς¹. Ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ συγκρότησὴ τῆς ἡ ἀνθρωπολογία αὐτὴ συναντᾶται μὲ τὴς νεωτερικὲς περὶ ἀνθρώπου φιλοσοφικὲς προσεγγίσεις ὡς τραγικοῦ καὶ ἀπεγνωσμένου ὄντος. Ἡ σύγχρονη θεολογικὴ περὶ προσώπου θεώρηση ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ἐκφράσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια γιὰ τὴν ὑποστατικὴ-προσωπικὴ ὑπαρξὴ καὶ ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς γλώσσας, ἡ ὁποία συνιστᾶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτῆ.

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς συνάφειας, ὁ προσανατολισμὸς τῆς ἀνθρωπολογίας ὡς πρώτη προϋπόθεση γιὰ τὴ διατύπωση τῆς θεολογικῆς προσωπολογίας εἶναι ἡ κριτικὴ προσέγγιση ὀρισμένων φιλοσοφικῶν θεωριῶν περὶ ἀνθρώπινης προσωπικότητος, περὶ φύσεως καὶ περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' ἀρχὴν, οἱ ιδέες αὐτὲς ἔχουν ὡς μεταφυσικὲς προϋποθέσεις τὴς ἰδεαλιστικῆς δομῆς τῆς φιλοσοφίας ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς νεωτερικότητος². Στὸ μεταφυσικὸ αὐτὸ παράδειγμα, ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα κατανοοῦνται μὲσω τῆς μεταφυσικῆς ἔννοιας τῆς «ἀμετάβλητης ἀνθρώπινης οὐσίας»³. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ κυριαρ-

1. Вл. Коцијанчић Г., Посредовања: Увод у хришћанску филозофију. Никшић, 2001, σ. 268 ἐπ. (στὰ Σερβικά).

2. Лубардић, Б. „Шта је то људско биће? - савремена антрополгија: просополошки правац”, *Богослужье* бр 1-2, Београд, 2010, σ. 147 (στὰ Σερβικά).

3. Коцијанчић Г., За апофатичку теорију личности ото: Личност (зборни радва четва фи-

χει και στη θεολογία, όπου το ανθρώπινο πρόσωπο ταυτίζεται με τη «λογική θεοειδή ψυχή» ή με το «πνεῦμα», με την «αὐτοσυνειδησία ή με το ὑποκειμένο», δηλαδή με μία ἀφηρημένη αὐτὸ-ἀντανακλαστική ὑποκειμενικότητα. Ἡ σκέψη αὐτὴ μετασχηματίζει ὄχι μόνο τὴν περὶ προσώπου ἔννοια καὶ τὰ κριτήρια γιὰ τὴν προσωπική ταυτότητα, ἀλλὰ καὶ τὴ γλῶσσα με τὴν ὁποία ἡ σχολαστική θεολογία ἐπιχειρεῖ νὰ διατυπώσει τὸ περὶ προσώπου ζήτημα. Τὸ πρόβλημα με τὴ γλῶσσα ἀντιμετωπίζεται κυρίως στὸ πλαίσιο τοῦ ὄντολογικοῦ μονισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ ταυτότητα τοῦ προσώπου ἀναφέρεται στὸ δικό του τρόπο σκέψης, στὴ δική του λογική καὶ στὴν ἄυλη ψυχή, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὄργανο τὴ γλῶσσα. Ἐπομένως, ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὄργανο γιὰ τὴ μεταφυσική καὶ λογοκεντρική «ἐπέκταση» καὶ «κατοχή» τοῦ εἶναι.

Ἡ προσέγγιση αὐτὴ μεταφέρεται καὶ στὴ θεολογία. Ἐτσι ἡ σχολαστική θεολογία διατυπώνει τὴν ὑπαρξη καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀκριβῶς μέσῳ τῆς μεταφυσικῆς ἔννοιας τῆς «ἀμετάβλητης οὐσίας». Αὐτὸ ἔχει ὡς συνέπεια, ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου καὶ τὰ κριτήρια γιὰ τὴν προσωπική ταυτότητα νὰ εἶναι κλειστά στὰ ὅρια τοῦ ὄντολογικοῦ μονισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου. Τελικά, ὀλόκληρη ἡ γνωσιολογική τοποθέτηση τῆς ὀρθολογιστικῆς μεταφυσικῆς ὁδηγεῖται στὴν ἐπιστημολογική περὶ προσώπου θεωρία, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ στὴ σχολαστική θεολογία.

Στὴ μετανεωτερική ἐποχή, τὸ πρόβλημα σχετικὰ με τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνθρωπότητα προσεγγίζεται σὲ μία μετα-μεταφυσική καὶ ταυτόχρονα μετα-χριστιανική προοπτική⁴. Ἐδῶ τὸ πρόβλημα με τὴ γλῶσσα ἀποκτᾶ κεντρική σημασία, καθὼς τὸ ζήτημα τῆς ὑπαρξης καὶ προσωπικῆς ταυτότητας τοῦ ἀνθρώπου τίθεται σὲ σχέση με τὴν ἀποδόμηση τῶν μεταφυσικῶν ἔννοιῶν τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ Ἐγώ, τῆς αὐτοσυνειδησίας κ.λπ.

β) Τὸ ζήτημα τῆς γλῶσσας

Στὴ μεταφυσική σκέψη καὶ ἔκφραση τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας συνδέεται κυρίως με τὴν προσπάθεια γιὰ ὑπέρβαση τοῦ μεταφυσικοῦ παραδείγματος, τὸ ὁποῖο συνοδεύεται ἀπὸ ριζικὴ ἀμφισβήτηση τῆς ὀρθολογιστικῆς γνωσιολογίας, ἐξαιτίας μάλιστα τῆς φαινομενολογικῆς σχολῆς καὶ τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ καταλήγει σὲ ἕναν ἰδιαίτερο γλωσσοκεντρισμὸ καὶ γλωσσομονι-

λοσοφскобогослoг симпозиона у дане светих Кирила и Методија), Подгорица, Цетиње Будва 2001, σ. 40 (στὰ Σερβικά).

4. Вл. Лубардић Б., Шта је то људско биће? 151-152.

σμό, ὁ ὁποῖος ἀναζητᾷ τὴ βάση τῆς γνώσεως ἢ τὸ κριτήριο τῆς ἀντικειμενικότητας στὴ γλῶσσα. Γιὰ παράδειγμα ὁ Λουδοβίκος Βιτγκενστάιν θέτει τὸ ἐρώτημα περὶ τῶν ὁρίων τῆς γλώσσας ὡς δυνατότητα γιὰ τὴ φιλοσοφία γενικότερα. Ἀσφαλῶς, οὔτε ὁ ριζικός φιλοσοφικός ἀποφατισμὸς καὶ μυστικισμὸς οὔτε ἡ κοινωνικὴ φαινομενολογία τῆς γλώσσας, τίς ὁποῖες θέτει ὁ Βιτγκενστάιν, ἐπιλύουν ἀποτελεσματικὰ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας. Γιὰ τὴ θεολογία, ὅμως, εἶναι σημαντικὴ ἡ ἄποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ γλῶσσα δὲν ἀναφέρεται στὶς ἐσωτερικὲς ὑποκειμενικὲς βιώσεις καὶ διαισθήσεις, ἀλλὰ ἐκφράζει μίαν βιωματικὴ ἐμπειρία διὰ μέσου τῆς ἐπικοινωνίας⁵.

Ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε, ἡ ἐποχὴ τῆς μετανεωτερικότητας δημιουργεῖ ἕνα μετὰ-μεταφυσικὸ καὶ μετὰ-ἀπολογητικὸ τρόπο σκέψης καὶ ἔκφρασης τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ κάθε προσπάθεια γιὰ ἀδιάκριτη ἐπιστροφή στὰ παλαιὰ μεταφυσικὰ πρότυπα καὶ στὴ γλῶσσα τους εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Ὡς ἐναλλακτικὴ λύση αὐτῆς τῆς μετὰ-μεταφυσικῆς προοπτικῆς, ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία προτείνει τὸν ἀποφατικὸ ὀρίζοντα γιὰ τὴ βίωση καὶ νοηματοδότηση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καὶ διατυπώνει διάφανα χριστολογικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ταυτότητά της⁶. Ἐπομένως, ἡ θεολογικὴ περὶ προσώπου θεώρηση εἶναι ὄχι ἀπλῶς θεοκεντρικὴ, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν χριστολογικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι χρειάζεται νὰ ἐκφραστῆ καὶ μὲ μίαν γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἐκκλησιολογικὰ λειτουργικὴ καὶ κατάλληλη.

2. Πρὸς μίαν ἐκκλησιολογία τῆς γλώσσας καὶ τὰ ἀποτελέσματά της στὴ θεολογικὴ προσωπολογία

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ θεολογία τῆς γλώσσας ὑπογραμμίζει τὸν ἀποφατικὸ ὀρίζοντα τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀποφατισμὸ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴ θεολογία καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνθρωπολογία, ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκφράσει τὸ μυστήριο τοῦ θεοειδοῦς ἀνθρώπινου προσώπου. Μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπολογικὴ προοπτικὴ, ἡ ἀλήθεια τοῦ προσώπου ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ὄντολογία τῆς γλώσσας, καθὼς στὸ ἐμπειρικὸ βίωμα

5. Βλ. ΒΙΤΚΕΝΣΤΑΙΝ Λ., *Λογικο-φιλοσοφικὴ πραγματεία* (4.112). Κατὰ τὸν Βιτγκενστάιν αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ γίνεταί λόγος πρέπει νὰ διακρατεῖται σὲ σιγή (7).

6. Βλ. Κοцијанчић Г., *За апофатичку теорију личности*, 46.

της ζωής της Ἐκκλησίας ἀναδύεται ἡ συνεχῆς αὐθυπέμβαση τῆς γλώσσας χάριν τοῦ προσώπου⁷.

Ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διευρύνει τὰ πεπερασμένα ὅρια τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν λέξεων, μεταβάλλει ποιοτικά τὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσας, διανοίγοντας τὴν πρὸς νέα ἀποφατικά καὶ πνευματικά περιεχόμενα. Τὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διανοίγει κατὰ κάποιο τρόπο τοὺς ὀρίζοντες γιὰ τὴ φανέρωση καὶ ἔκφραση τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν λογοποιητικῶν ἔργων τῆς Ἁγίας Τριάδας στὴν κτίση καὶ στὴν ἱστορία (Ἰω. 14, 25-26).

Ἐπομένως, ἡ θεολογία εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπερβαίνει τὴ λογοκεντρικὴ προβολὴ μίας ἰδεολογίας τῆς γλώσσας καὶ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι: 1) ἡ γλῶσσα ἀποκτᾶ τὸ νόημά της ἔξωθεν, μέσῳ τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ Λόγου, 2) τὸ μέτρο τῆς γλώσσας ἀνέκαθεν εἶναι ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα καὶ 3) ἡ γλῶσσα ὀφείλει νὰ διατηρήσει τὴν ἀποφατικὴ διάστασή της⁸. Μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, ὁ ἀποφατισμὸς ἐπιτρέπει στὴ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία νὰ σχηματίζει μίαν συναφῆ καὶ καθολικὴ περὶ προσώπου θεωρία, ἐντάσσοντάς τὴν συνθετικὰ στὸ ἀποφατικὸ ἦθος τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ὑπογραμμίζοντας τὴν κατ' ἔξοχὴν κοινωνικὴ καὶ διαλογικὴ δομὴ της. Ἐπὶ πλέον, ὁ ἀποφατισμὸς παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ φανερωθεῖ ἡ δυναμικὴ τῆς ὄντολογίας τοῦ προσώπου⁹ καὶ στὸν ὀρίζοντα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ εὐχαριστιακοῦ ἠθους τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ θεολογία τῆς γλώσσας ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ κοινωνία μὲ τὴ ζωὴ ὡς ἐκκλησιολογικὸ γεγονός ἀποτελεῖ ὑπαρξιακὸ ὄρο γιὰ τὴ μεταμόρφωση τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας καὶ γενικὰ τοῦ πολιτισμοῦ¹⁰. Μέσα σὲ αὐτὴν

7. Лубардић Б., Хришћанство, инкултурација и биће књиге, - од језика до личности, у: *Богослуже*, св. 1 и 2, Београд, 2000, σ. 111

8. Κατὰ τὸν Λούμαρτζιτς ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ νοῦς τῆς Ἐκκλησίας δείχνουν ὀρισμένα σηματοκινῶντα: 1) ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι αὐτόνομη, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἐτερόνομη πραγματικότητα, ἡ ὁποία λαμβάνει νόημα ἐκτὸς ἑαυτῆς, διαμέσου τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ Λόγου, 2) ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀδιάλλακτη καὶ αὐτονόητη πραγματικότητα. Ἡ γλῶσσα προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὁ ἄνθρωπος προσδιορίζει τὴ γλῶσσα ἀνάλογα μὲ τὴν προσωπικότητά του, 3) ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀίδια καὶ ὀλοκληρωτικὴ πραγματικότητα. Μάλιστα συνιστᾶ περιορισμένη καὶ ὀριστικὴ πραγματικότητα μὲ ἀποφατικὸ χαρακτῆρα καὶ 4) ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον τελικὴ ἀλλὰ καὶ θεοκεντρικὴ πραγματικότητα (ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἐντελέχειά της στὸν Θεό), ἐπειδὴ ὅλα εἶναι διὰ τῆς γλώσσας, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ὅλα (Лубардић Б., Хришћанство, инкултурација и биће књиге, 117-118).

9. Вл. Лубардић Б., Шта је то људско биће?, σ. 148.

10. Вл. Лубардић Б., Хришћанство, инкултурација и биће књиге, σ. 112.

τήν προοπτική θά μπορούσαμε νά κάνουμε λόγο γιά τήν άνοικτότητα τῆς γλώσσας στήν άμοιβαιότητα τῆς κοινωνίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου, ἐφόσον ἡ συνεργειακή καί δια-προσωπική σχέση τους συνιστᾶ δυνατότητα γιά τήν παροχή καί μεταβίβαση τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς ὡς παράδοσης. Ἡ ἐμπειρική διάσταση τῆς γλώσσας εἶναι στοιχεῖο μίας γενικότερης γνωσιολογικῆς θέσης, ὅπου ἡ κατανόηση προϋποθέτει τή βίωση καί ἡ βίωση μεταβάλλεται σέ βιωματική ἐμπειρία. Αὐτό, ὁμως, εἶναι δυνατόν μόνον ὅταν ἡ κατανόηση ἐξαγάγει τή γνώση ἀπό τά περιορισμένα ὄρια τῆς ἀτομικῆς καί ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας, ὅταν διανοίξει τήν προοπτική της ἀπό τή μονολογική θέση τῆς ὑποκειμενικῆς σκέψης πρὸς τή διαλογική δια-προσωπικότητα ὡς προϋπόθεση γιά μίαν ἐντελῶς ἄλλη γνώση καί σχέση. Μία τέτοια θεολογική προσέγγιση τῆς γλώσσας ἐπιτρέπει στήν ἀνθρωπολογία νά ὑπογραμμίζει τὸν ἐπικοινωνιακὸ καί σχεσιακὸ-κοινωνικὸ χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης προσωπολογίας.

Ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία, ὁμως, κατανοεῖ τή γλώσσα ἐνόψει τῆς δυνατότητας νά ἐκφράσει μία θεολογική ὄντολογία τοῦ προσώπου καί νά ὑπογραμμίζει τήν κοινωνική καί διαλογική διάστασή της, ὅπου ἡ δια-προσωπική σχέση καί ἀμοιβαιότητα μὲ τὸν Ἄλλο εἶναι μία ἀποφατική ἐμπειρία, ἡ ὁποία δείχνει τή δυναμική αὐτῆς τῆς ὄντολογίας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ θά μπορούσε νά γίνει κατανοητὴ μόνο στὰ ὄρια μίας ἐκκλησιαστικῆς ἀνθρωπολογίας, ὅπου ὁ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος ζωῆς μένει παραδειγματικὸς γιά τὸν ὑποστατικὸ-προσωπικὸ τρόπο ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου¹¹. Ἐπομένως, ἡ θεολογική ἀνθρωπολογία χρειάζεται μία γλώσσα, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἐκφράζει τήν ἐμπειρία τοῦ θυσιαστικοῦ καί αὐθυπερβατικοῦ τρόπου ὑπάρξεως χάριν τοῦ Ἄλλου, τουτέστιν, τῆς ἀλήθειας περὶ τοῦ προσώπου ὡς διαλογικὸ καί κοινωνικὸ γεγονός. Πρόκειται γιά τή δυνατότητα τῆς θεολογίας νά διαμορφώσει μία ἐκκλησιολογική ὄντολογία τοῦ προσώπου, ἐπιβεβαιωμένη στὸ ὑπαρξιακὸ βίωμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας.

Γιά τήν ὀρθόδοξη θεολογία, τὸ γεγονός τῆς ἐνσαρκώσεως φανερῶνει τήν ὄντολογική ἀλλοίωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀλλὰ καί ἓνα νέο παράδειγμα τῆς θεανθρώπινης γλώσσας, τουτέστιν τῆς γλώσσας, ἡ ὁποία θά μπορούσε νά

11. Παραδείγματος χάριν, ὁ ἅγιος Μάξιμος Ὁμολογητὴς προσεγγίζει τήν κοινωνία μὲ τις ἐνέργειες, τή γλώσσα καί τις τελετές, τις ὁποῖες ἀναδεικνύει ἡ Ἀλήθεια διαμέσου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, δηλαδή, ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ Λόγου μὲ ἐκκλησιαστικὸ τρόπο, βλ. *Περὶ Διαφορῶν Ἀποριῶν*, PG 91, 1285C-1288A.

ἐκφράσει τὴν ἐμπειρία τοῦ θεανθρώπινου τρόπου ὑπάρξεως, πὺν φανέρωσε ὁ Χριστός.

Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἡ οὐσία τῆς γλώσσας εἶναι τελείως χριστολογική: μέσῳ τῆς ἐνσαρκώσεως ἡ γλῶσσα λογοποιεῖται καὶ γίνεται φορέας τοῦ ἀκτίστου νοήματος τοῦ ἐν Χριστῷ εἶναι καὶ ταυτόχρονα συνιστᾷ γλῶσσα τῆς κτιστῆς καὶ ἱστορικῆς κοινότητος, ἡ ὅποια γίνεται Σῶμα Χριστοῦ, δηλαδή, Ἐκκλησία. Ἡ ἀλήθεια τοῦ εἶναι φανερῶνεται στὴν ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου καὶ μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ὅλες οἱ πτυχὲς τῆς ἀνθρώπινης καὶ ἱστορικῆς κοινότητος –συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς γλώσσας– ἔχουν τὸ δικό τους ὄντολογικὸ θεμέλιο στοὺς ἀκτίστους λόγους καὶ στὶς ἀκτιστες ἐνέργειες, μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς Λόγος «ἐνσαρκώνεται» κάθε φορὰ ἰδιοτρόπως διὰ τῶν λόγων στοὺς ἀνθρώπους, ἀνάλογα μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρίσματα τους καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν αὔξησιν καὶ προκοπὴν τους στὴν ἐν Χριστῷ πνευματικὴ ζωὴ¹².

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς μάλιστα ἀναφέρεται στὴν ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου στὶς Γραφές¹³. Ἡ διδασκαλία αὐτὴ ἐνέχει καθαρὰ εὐχαριστιακὸ τέλος. Ὁ Λόγος ἐνσαρκώνεται, ὥστε οἱ πιστοὶ ἀργότερα νὰ μετέχουν στὴν ἀληθινὴ κοινωνία μαζί Του μὲ εὐχαριστιακὸ τρόπο. Πρόκειται γιὰ τὸ ὄντολογικὸ πλαίσιο τοῦ λόγου τῆς νέας γλώσσας, ἡ ὅποια ὡς χριστολογικὴ γλῶσσα εἶναι ἐκκλησιολογικὴ, ὑποστασιοκεντρικὴ καὶ ὑποστασιοτροπικὴ¹⁴. Αὐτὸ καθιστᾷ δυνατὴ τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση τῆς περὶ προσώπου ἐκκλησιολογικῆς ἀλήθειας ὡς χριστολογικοῦ γεγονότος, ἐφόσον στὴν Ἐκκλησία ἡ κτιστὴ ἀνθρώπινη ὑπόσταση ἀποκτᾷ κατὰ τρόπο μυστηριακὸ νέα ὑπόσταση κατὰ Χριστόν. Πρόκειται γιὰ τὸ «κατὰ Χριστόν ὑποστῆναι», κατὰ τὴ ρωμαλέα ἔκφραση τοῦ ἁγίου Νικόλαου τοῦ Καβάσιλα. Τουτέστιν, ἀποκτᾷ κατὰ χάριν τὸν ὑποστατικὸ τρόπο ὑπάρξεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καθιστᾷ δυνατὴ μία ἀ-μεταφυσικὴ θεολογικὴ περὶ προσώπου ὄντολογία, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη προσωπικὴ ὑπαρξὴ καὶ ταυτότητα κατανοοῦνται στὴν προοπτικὴ τῆς ὑποστάσεως ἢ τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεανθρώπου ὡς ἐκκλησιαστικὴ ἐν Χριστῷ πραγματικότης¹⁵.

12. Σὲ σχέση μὲ τὸ θέμα γιὰ τίς πολλαπλὲς ἐνσαρκώσεις τοῦ Λόγου κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο βλ. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΝΙΚ. ΠΡΩΤ., *Ἡ εὐχαριστιακὴ ὄντολογία*, Ἀθήνα 1992, 62-70.

13. *Περὶ Θεολογίας καὶ τῆς Ἐνσάρκων Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ* 2, 25, PG 90, 1149C-1152A. *Περὶ Διαφόρων Ἀποριῶν*, PG 91, 1129 CD.

14. Вл. Лубардић Б., Хришћанство, инкултурација и биће књиге, 108.

15. Ὁπ. παρ., σ. 119.

Τὸ ὕψιστο νόημα τῆς γλώσσας φανερώνεται στὸν ὀρίζοντα τῆς σωτηριολογίας. Ἐφόσον ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ἀντανανκᾶ τὴ βίωση τῆς σωτηρίας, ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι ὑπαρξιακὴ καὶ σωτηριολογικὴ καὶ ταυτόχρονα εἶναι ἐκκλησιαστικὴ, ἀφοῦ ἡ σωτηρία εἶναι ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα.

Ἐπομένως, ὁ σκοπὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας δὲν εἶναι ἀπλῶς νὰ ὀμιλεῖ περὶ προσώπου, ἀλλὰ νὰ ἐκφράζει τὴν ἀλήθεια ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει πραγματοποιήσει τὴν πραγματικότητα τοῦ προσώπου καὶ τὴν καθιστᾶ βάση καὶ ὑπόσταση τοῦ προσώπου κάθε ἀνθρώπου. Ἡ σωτηριολογικὴ διάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας ἐπιτρέπει στὴ θεολογία νὰ θέτει κατὰ μέρος ὅλες τὶς ἀφηρημένες μεταφυσικὲς ἔννοιες περὶ προσώπου καὶ νὰ φανερώνει τὴν περὶ προσώπου ἐκκλησιολογικὴ ἀλήθεια ὡς θεανθρώπινο καὶ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ἐννοεῖται ὡς γεγονός τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ αὐξήσεως στὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ. Στὴν κατὰ χάρη βίωση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἴδια ἡ περὶ προσώπου χριστολογικὴ θεώρηση ἀποκτᾶ ὑπαρξιακὸ-σωτηριολογικὸ νόημα καὶ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα εἶναι εἰκονικὴ: συγκεκριμένα, εἰκονίζει τὸν λόγο τοῦ καινοῦ τρόπου ὑπάρξεως τοῦ ἐν Χριστῷ εἶναι καὶ τὴν ἀλήθεια περὶ ἀνθρώπου ὡς κατὰ Χριστὸν ὑποστάσεως, ὡς *ἐκκλησιολογικὴ ὑπόσταση*. Πρόκειται γιὰ μία «εἰκονολογικὴ ἐκκλησιαστικὴ ὄντολογία τῆς γλώσσας»¹⁶, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ π. Νικολάου Λουδοβίκου, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἐκφράζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια, διατηρώντας ἀφ' ἑνὸς τὸν ἀποφατικὸ ὀρίζοντα τῆς ἀνθρωπολογίας καί, ἀφ' ἑτέρου, φέρνοντας μας κοντὰ στὴ διαλογικὴ δια-προσωπικὴ διάσταση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας. Αὐτὸ γίνεται στὴν εὐχαριστιακὴ βίωση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἡ εἰκονικὴ γλῶσσα ἐκφράζει –ἀκριβῶς εἰκονίζοντας– τὴν περὶ ἀνθρώπου ἐκκλησιολογικὴ ἀλήθεια ὄχι στὸ πλαίσιο ἐνὸς μεταφυσικοῦ παραδείγματος, ἀλλὰ ὡς ζωντανὸ πρόσωπο, ὡς εἰκονικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ ὑπόσταση. Στὴ συνεργία μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ προσωπεῖο μεταμορφώνεται σὲ ὀλόκληρο πρόσωπο, στὸ ὁποῖο ἀπεικονίζεται ἡ ἐσχατολογικὴ πληρότητα τοῦ ἐν Χριστῷ εἶναι. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ εἰκονικὴ τῆς γλώσσας τονίζει τὴν ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς θεολογικῆς ὄντολογίας, ἡ ὁποία ἐξακριβώνει τὴν

16. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Ν., «Ἀπὸ τίς ὄνειροπολήσεις τῆς ἰδιωτικῆς θρησκευτικῆς γλώσσας στὴν ἐκκλησιολογία τῆς (Wittgenstein καὶ Μάξιμος Ὁμολογητῆς), στὸ: ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Ν., *Ἡ ἀποφατικὴ ἐκκλησιολογία τοῦ ὁμοουσίου*, Ἀθήνα 2002, σ. 349.

πληρότητα της προσωπικότητας στο «τέλος» του έν Χριστῷ εὐχαριστιακοῦ διαλόγου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα εἶναι ἐμφανῶς πραγματολογικὴ καὶ αὐτὴ ἡ διάστασή της τὴν καθιστᾷ σημεῖον τῆς ἀλήθειας περὶ τὴν ὄντολογικὴ σύνδεση τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἱστορικοῦ εἶναι μὲ τὸν Χριστό. Τοῦτο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀπόλυτα κατανοητὸ μόνον στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, τουτέστιν διὰ τοῦ βιώματος τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας στὸ ἐκκλησιαστικὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἐκκλησιολογικὴ καὶ πραγματολογικὴ γλῶσσα προϋποθέτει τὴν καθολικότητα τῆς γνώσεως Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράσει τὸ γεγονός τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖο ἀνακεφαλαιώνει ὅλες τὶς σωματικῆς, φυσικῆς, ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς πτυχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου εἶναι καὶ ἀποβαίνει ὁ κατὰ χάριν τόπος συναντήσεως ὁλόκληρης τῆς κτίσεως μὲ τὸν Χριστό. Ἡ προσήλωση σὲ αὐτὴν τὴν πραγματολογικὴ γλῶσσα εἶναι ἐγγύηση ὅτι ἡ θεολογία δὲν θὰ ἀπομειωθεῖ σὲ μεταφυσικὴ ἔννοια, ἀλλὰ θὰ συνεχίσει νὰ ἀποκαλύπτει τὴν περὶ προσώπου ἀλήθεια ὡς χριστολογικὸ, ἐκκλησιολογικὸ καὶ εὐχαριστιακὸ γεγονός.

Ἐφόσον ἡ ὄντολογία αὐτὴ ἔχει ὡς τόπο πραγμάτωσης τὴν Ἐκκλησία, ἡ θεολογία εἶναι σὲ θέση νὰ ὁμιλεῖ γιὰ μίαν ἐκκλησιολογίαν τῆς γλώσσας ὡς φανέρωση καὶ δικαίωση στὴν Ἐκκλησία καὶ στὴν Εὐχαριστία ὁλόκληρης τῆς ἀλήθειας γιὰ τὸν νέο τρόπο ὑπάρξεως τοῦ έν Χριστῷ εἶναι, ἔργῳ καὶ λόγῳ, καί, συνεπῶς, μὲ τὸν λόγο τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ τρόπου ὑπάρξεως. Στὸν χῶρο τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, ἡ γλῶσσα ἔχει τὴ λειτουργία νὰ ἐκκλησιοποιεῖ, νὰ μυσταγωγεῖ καὶ νὰ διατηρεῖ τὴν κοινωνικὴ σύναξη ὄλων τῶν πιστῶν ἀνάλογα μὲ τὰ δικά τους ἰδιαιτέρως χαρίσματα. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐκκλησιολογικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας τὴν χαριτοποιεῖ καὶ λογοποιεῖ: στὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας ἡ κτιστὴ ἀνθρώπινη γλῶσσα μεταβάλλεται διὰ τῆς εἰσχωρήσεως τῶν ἀκτίστων λογικῶν ἐνεργειῶν στὸ δικό μας γλωσσικὸ λεξιλόγιο καὶ μάλιστα αὐτὴ εἶναι ἡ λειτουργία τῆς θεραπείας τῶν πεπτωκότων γλωσσῶν, οἱ ὁποῖες προκαλοῦν ἢ καὶ ἐπιμαρτυροῦν τὴ λήθη τοῦ εἶναι.

Ἡ ἐκκλησιολογία τῆς γλώσσας φανερῶνει καὶ τὴ βαθειὰ κοινωνικὴ διάστασή της. Μέσα σὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καθιστᾷ δυνατὴ τὴ φανέρωση τῆς ἀλήθειας περὶ πληρότητας τῆς δικῆς μας προσωπικῆς ὑπαρξῆς στὴ θυσιαστικὴ συνύπαρξη μὲ καὶ γιὰ χάρι τοῦ ἄλλου κατὰ τρόπο εὐχαριστιακὸ στὴν προοπτικὴ τῆς ἀμοιβαιότητος καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴ, αὐτὸ εἶναι μίαν ἄρρητη κοινωνία καὶ ἀμοιβαιότητα, ὅπου κανεὶς πλέον δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν ἑαυτό του,

ἀλλὰ καθέννας ὑπάρχει γιὰ τοὺς ἄλλους¹⁷. Οὐσιαστικά, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος ὑπάρξεως ἐκφράζει πλέον αὐθεντικὰ τὴν περὶ προσώπου ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια. Μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ὑποδεικνύει καὶ ἐπισημαίνει τὸν χῶρο, ὅπου τὸ γεγονός τοῦ προσώπου ταυτίζεται μὲ τὸν εὐχαριστιακὸ τρόπο ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ὅπου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑπόσταση ἀναδεικνύεται ὡς ὑπαρξιακὸ ὄριο τῆς θεολογικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀληθείας.

Ὁ ἐκκλησιολογικὸς τρόπος ὑπάρξεως δημιουργεῖ τὴ μοναδικὴ περὶ προσώπου ἀνθρωπολογικὴ ἐμπειρία καὶ γνώση ὡς πνευματικὸ γεγονός, τὸ ὁποῖο ὑφίσταται στὴν ἐλεύθερη συνάντηση καὶ στὴν ἀθυπερβατικὴ καὶ θυσιαστικὴ προσφορὰ τῆς δικῆς μας ζωῆς στὸν Ἄ/ἄλλον μέσα στὴν ἄρρητη κοινωνία καὶ εὐχαριστιακὴ ἀμοιβαιότητα τῆς ἀγάπης. Ἐν τέλει, πρόκειται γιὰ τὸν ὀρίζοντα τῆς θεολογικῆς περὶ προσώπου ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ εὐχαριστιακὴ καὶ ἡ ὁποία θέτει ἐνώπιόν μας τὴ θεολογικὴ εὐθύνη γιὰ τὴν ἐπανεύρεση τῆς αὐθεντικῆς γλώσσας στὴν ἐποχὴ μας.

17. *Μυσταγωγία* 1, 3, PG 91, 665 CD.